

Onenigheid aan de top

Ismail Kadare

Onenigheid aan de top

Een mysterieus telefoongesprek
tussen Stalin en Pasternak

Uit het Albanees vertaald door
Roel Schuyt

Amsterdam · Antwerpen
Em. Querido's Uitgeverij BV

2022

De vertaler ontving voor deze vertaling een projectsubsidie
van het Nederlands Letterenfonds.

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Oorspronkelijke titel *Kur sunduesit grinden*

Oorspronkelijke uitgever Onufri

Copyright © Librairie Arthème Fayard, 2022

All rights reserved

Copyright vertaling © 2022 Roel Schuyt / Em. Querido's
Uitgeverij BV, Weteringschans 259, 1017 XJ Amsterdam

Omslag Roald Triebels

Omslagbeeld Peter Chadwick/Trevillion Images

Foto auteur John Foley/Opale Photo

ISBN 978 90 214 6822 8 / NUR 302

www.querido.nl

Een

'De halte is rechts. Trolleybus lijn 3. Je loopt door tot aan het Poesjkinplein. Daar is het standbeeld dat je vast wel kent. "Exegi monumentum" enzovoort. Je loopt er voorbij, dan steek je de Gorkistraat over, en een stukje verderop begint de Tverskoj Boelvar, die staat daar dwars op. Dan is het verder heel makkelijk. Het is nog geen minuut lopen en je ziet aan je rechterhand de ingang van het Gorki-instituut. Je kunt het gewoon niet missen, ook al zou je het willen...'

'Waarom zou ik dat willen? Ik droom er al jaren van om hier te komen. Waarom zou ik het dan willen missen?'

'Ja, waarom? Dat weet niemand. Hoe vaak denken we niet dat we iets willen, terwijl dat helemaal niet zo is?'

‘Maar ik weet het zeker. Ik heb zoveel moeite gedaan om hier te komen.’

De trolleybussen leken wel te hinniken, net als wilde paarden. Er zaten overal gaten in de weg. Eindelijk zag ik in de verte dat beroemde standbeeld en zoals me verteld was, liep ik er voorbij...

‘Wat voor standbeeld, jongeman? Ik begrijp niet wat je bedoelt. Je hebt hier nergens zo’n standbeeld!’

‘Ja, echt wel! Het standbeeld van Poesjkin. Ik ben er zo vaak voorbijgelopen.’

‘Ik denk dat het gezichtsbedrog was, we hebben hier nooit zo’n beeld gehad.’

‘Ha, ha, maar iedereen kent het: *exegi monumentum...* je zei het zelf: “Ik heb een monument opgericht.”’

‘Ga door, jongeman.’

‘Ik heb een monument opgericht, dat niet door mensenhanden werd geschapen. Dus een *neroekotvorny* monument.’

‘Je hebt je vast voor de gek laten houden.’

‘Een monument dat niet met de hand werd geschapen, maar door de geest, zoals Poesjkin zei.’

‘Dus een standbeeld dat niemand kan zien, behalve misschien een gek? Of mensen zoals jullie, de studenten van het Gorki-instituut?’

‘Zo waren wij niet. Jullie, hier in Tirana, waren nog veel gekker. Iedereen droomde ervan om het standbeeld van iemand anders kapot te maken en er een voor zichzelf neer te zetten.’

'Was het bij zo'n bijeenkomst vanwege Pasternak?'

'Nee, dat niet. Het was iets anders.'

'Wie waren daar dan? Heb jij ook zo tegen hem staan schreeuwen?'

'Nee, niet echt.'

'Wat deed je dan terwijl de anderen zo tekeergingen?'

'Ik keek naar een meisje dat er stond, ze had tranen in haar ogen. Ik geloof dat het zijn nichtje was.'

'Ging je na al die jaren terug naar Moskou om haar nog eens te zien? Dacht je dat die bijeenkomst nog steeds aan de gang was?'

'Misschien. Wie weet is die inderdaad nog niet afgelopen. Je kunt aan het geschreeuw in de verte horen waar de mensen staan, en dat is voor de deur met zijn naambordje. Of het nu in Moskou is of in Tirana, je hoort altijd hetzelfde rumoer, er lijkt geen einde aan te komen.'

De hierboven beschreven droom kwam jarenlang terug, soms in de meest bizarre en zelfs angstaanjagende vormen. De trolleybussen die krakend en kreunend door de straat vol hobbels en kuilen reden. Het bedreigde monument. De tranen van dat meisje en dat prachtige Moskou.

Ik had me zo vast voorgenomen daarover te schrijven dat ik soms dacht dat ik het al gedaan had, ik had zelfs het aantal letters berekend dat ik nodig zou heb-

ben om de woorden te vormen, en ze alvast in een hoek klaargezet, waar ze mochten wachten.

Het duidelijkste teken dat ik binnenkort met schrijven zou beginnen, was dat ik steeds vaker droomde dat ik op reis ging, en die dromen leken steeds onrustiger en onlogischer te worden. Soms wilde de trolleybus van lijn 3 niet vertrekken en moesten ze hem, alsof het een weerbarstig paard was, een paar tikken met de zweep geven. Sinds wanneer is dat zo, vroeg ik me af. Ik was al jaren niet meer in Moskou geweest en waarschijnlijk waren er heel wat dingen veranderd, maar dat je op een dag een trolleybus met de zweep in beweging moest zien te krijgen, had ik nooit gedacht.

In Tirana was de campagne om het leven van alledag te ontdekken in volle gang. Bijna alle schrijvers hadden toegegeven dat er aan hun kennis het een en ander schortte, vooral als het ging om het leven van de fabrieksarbeiders en het werk op de landbouwcoöperaties. Intussen was ik, zonder het iemand te laten weten, begonnen aan mijn roman over Moskou, maar ik wist niet of ik ermee door zou gaan. Het scheen een onmogelijke opgave, net zoals Moskou voor mij en voor ons allemaal een onmogelijke droom leek: met het verbreken van alle diplomatieke betrekkingen tussen Albanië en de Sovjet-Unie was de laatste hoop vervlogen dat ik daar ooit nog naartoe zou kunnen gaan. Intussen ondergingen de dingen 's nachts, vooral na middernacht, een metamorfose. Als ik in slaap viel,

verwachtte ik bepaalde dingen opnieuw voor me te zien, maar dat gebeurde steeds minder vaak. Bovendien werden mijn dromen steeds chaotischer, zodat ik niet meer wist of ik daar iets van kon gebruiken of dat ik er alleen maar last van had. Dat laatste was het geval. Anders dan de fabrieken en coöperaties die zich overdag aan me opdrongen, leek het Moskou dat ik in mijn dromen zag zich van me terug te trekken.

In een van die dromen slenterde ik over het Poesjkinplein en daar zag ik dat bijna alle studenten zich voor een bijeenkomst hadden verzameld. Ook al had ik dat ergens wel verwacht, toch kon ik mijn ogen haast niet geloven toen ik op een spandoek mijn naam zag staan. Vlak daarna hoorde ik steeds duidelijker dat er af en toe verwensingen naar me geroepen werden.

Onder de aanwezigen waren een paar studiegenoten, zoals Petros Anteos, die niet wist waar hij moest kijken, en Jeronīms Stulpāns, uit Letland, die verschrikt naar zijn hoofd greep.

‘Je bent gebeld door de grote leider in Tirana,’ riep een Wit-Rus kwaad tegen me. ‘Door die Stalin van jullie, hoe heet hij ook alweer?’

Ik knikte, maar hij bleef me boos aankijken.

Hoeveel versies bestonden er van dat telefoontje?

Eigenlijk wist ik het niet; ik had hem willen zeggen dat het er hoogstens drie of vier waren, maar toen werd ik wakker.

In werkelijkheid was het al enige tijd geleden dat

Enver Hoxha me gebeld had. Het was rond het middaguur, ik was zoals gewoonlijk bij de Schrijversbond toen de plaatsvervangend hoofdredacteur van het dagblad *Drita* (Het Licht) mij de telefoon aangaf en zei dat iemand naar me vroeg.

‘Met Haxhi Kroi,’ zei een stem. ‘Kameraad Enver Hoxha wil met u spreken.’

Ik wist niets anders te zeggen dan ‘bedankt’. De leider feliciteerde me met mijn gedicht dat net in de krant was verschenen, en ik zei opnieuw ‘bedankt’. Hij zei dat hij het erg goed vond en terwijl ik de anderen in het vertrek beduidde dat ze iets minder lawaai moesten maken, wist ik niets anders te bedenken dan voor de derde maal ‘bedankt’ te zeggen.

‘Waarom zeg je toch steeds “bedankt”?’ vroeg een van de redacteurs. ‘Sinds wanneer ben je zo vriendelijk en beleefd?’

Ik wist niet hoe ik het ze moest uitleggen en gebaarde nog een keer, maar niemand begreep wat ik daarmee bedoelde.

‘Dat was Enver Hoxha.’ Dat was het enige wat ik zei toen ik neerlegde.

‘Wat? Echt waar? Was hij het zelf?’

‘Ja,’ zei ik.

‘Maar waarom? En wat zei hij? En jij? Waarom zei je bijna niets?’

Ik zei: ‘Ik weet het niet. Blijkbaar was ik helemaal overrompeld.’

Ik vertelde ze over de felicitaties die ik van hem had ontvangen, en ze zeiden opnieuw hoe jammer ze het vonden dat ik zo weinig gezegd had. Daarop zei iemand dat ik gelijk had, want het was toch logisch dat je op zo'n moment niets wist te zeggen...

'Schoft,' siste ik in mezelf tegen de Wit-Rus over wie ik had gedroomd.

Toen de campagne tegen Pasternak eenmaal was begonnen, werd zijn telefoongesprek met Stalin over de dichter Osip Mandelsjtam, die kort daarvoor was gearresteerd, genoemd als een van de belangrijkste redenen om Pasternak zwart te maken. Vooral het gedeelte waarin Stalin aan Pasternak vroeg wat hij van Mandelsjtam vond. Er zouden van dat gesprek vijf of zes verschillende versies in omloop zijn, maar volgens sommigen waren het er veel meer, en in de ene kwam Pasternak er nog slechter af dan in de andere.

'Idioot,' zei ik nog een keer boos tegen de Wit-Rus, maar ook tegen mezelf, omdat ik zulke rare dingen droomde.

Intussen vroeg ik me af of er inderdaad nog andere versies bestonden.

Kameraad Enver wil je spreken... 'Wat vind je van Mandelsjtam... Dat wil zeggen: van onze dichter Lasgush Poradeci, of van de schrijvers Pasko of Marko, die... vastzitten... die net zijn vrijgelaten... maar direct weer opgepakt kunnen worden... En wat denk je van schrijvers en journalisten als Agolli, Qiriazhi of Arapi...

die in de gevangenis zitten... of nog nooit zijn opgepakt. Met andere woorden: wat vind je eigenlijk van jezelf?’

Wat die laatste vraag betrof, over mezelf, daarop was het antwoord vrij simpel. Net als iedereen wilde ik schrijven over het echte leven... Een uitzondering was een roman over mijn studententijd in Moskou, bijvoorbeeld met mijn vriendin, kameraad N. Ook al speelde het voor een deel ergens aan de Oostzeekust, en wel in een vakantiehuis voor schrijvers in de wijk Dubulti van het Letse stadje Jūrmala, toch had ik het nooit laten uitgeven omdat zij daardoor in de problemen zou kunnen komen.

‘Wat vind je van Pasternak?’

Ik had die vraag het liefst vermeden, maar ineens drong die zich aan me op.

Pasternak? Ik had nooit iets met hem te maken gehad. Ik had hem alleen op een dag van een afstandje gezien, in het beroemde kunstenaarsdorp Peredelkino op een landgoed vlak bij Moskou. En als hij ook verderop in mijn roman voorkomt, komt dat door de campagne die de achtergrond vormt waartegen de handeling zich afspeelt. Op het Gorki-instituut studeerde een familielid van hem, een tweedejaarsstudente die elk moment in tranen leek te kunnen uitbarsten. Waarom? Dat was makkelijk te begrijpen.

Ik was bereid in zinloze details te blijven hangen, zodat ik niet geconfronteerd werd met de vraag die ik

het moeilijkst vond van allemaal: hoe zat het met die Nobelprijs?

Je zou kunnen zeggen dat de meeste studenten die in koor tegen Pasternak stonden te brullen, van niets anders droomden dan dat ze ooit zelf die prijs zouden krijgen. Intussen ging het niet meer over hem, over Pasternak dus, maar over mij. Had ik zelf dan ook niet van die prijs gedroomd? Jazeker, vaak genoeg, vooral later, veel later, toen er gefluisterd werd dat mijn naam misschien ook op de lijst van genomineerden stond...

Goed, dat was dus de reden waarom ik de ophef rond Pasternak op zo'n merkwaardige, bijna ongeloofwaardige manier had beschreven. Alsof het niet alleen over hem ging, maar ook over iemand anders. Misschien over mezelf. Daarom vond ik de woede van de mensen zo boosaardig en soms zelfs wreed. Daar sta je, helemaal alleen, tegenover je land dat je met een mengeling van haat en liefde uitscheldt en tegen je tekeergaat. 'Neem die verdomde prijs niet aan,' riepen alle aanwezige studenten en zwangere vrouwen en de mijnwerkers die uit Tepelena hierheen waren gekomen. Terwijl jij, weifelende gek, in dubio zat of je die prijs al dan niet moest aanvaarden en in dezelfde tweestrijd verkeerde als koning Hamlet. En zoals publicist Kornej Tsjoekovski naar de datsja van Pasternak ging om hem te waarschuwen, was hier onze gerespecteerde schrijver Sterjo Spasse, die tegen mij zei:

'Ik beschouw je als mijn zoon, daarom ben ik er, maar morgen misschien niet, en omwille van je herinneringen aan Moskou zeg ik je: laat het gif aan je voorbijgaan, beslis voordat het te laat is!'

Gelukkig verkeer ik niet vaak in zo'n toestand, en naarmate ik voor mijn roman meer aantekeningen maakte, verdwenen de gedachten en herinneringen aan mijn nachtelijke zwerftochten door Moskou steeds meer naar de achtergrond. Het was het enige werk waar ik meer dan tien jaar over deed. Ik schreef elke keer een paar bladzijden, alsof ik het boek tevreden probeerde te stellen of op z'n minst wilde laten weten dat ik het niet vergeten was.

Het was alsof ik in een kooi een mooie, maar bijzonder gevaarlijke vogel hield. Er waren momenten waarop ik boos op hem werd, en natuurlijk ook op mezelf. Mijn woede was vooral gericht tegen de verplichting die ik had, God mag weten tegenover wie, en waar ik door mijn roman, mezelf, wat haarlokken van een paar meisjes, Moskou en de kunst steeds weer op werd gewezen: dat ik mijn schrijfritueel moest volhouden.

Als ik de rust had om over het een en ander na te denken, leek alles me veel normaler. Er was geen enkele reden om alles zo dramatisch te zien of om boos op iemand te worden. Ik hoefde me echt geen zorgen te maken over zoiets als een verplichting of een ri-

tueel. Mijn doen en laten werd bepaald door een gedrevenheid die door sommigen als een teken van inspiratie, en door anderen als een vorm van waanzin of als een demonische obsessie werd beschouwd. Zo ontstond in mijn wereld een tweedeling tussen wat voor mijn boek gunstig of juist ongunstig was. Daarbij domineerde het laatste, terwijl alles wat gunstig was leek te vervagen en zich in steeds moeilijker te interpreteren tekenen manifesteerde. En mochten deze ooit een duidelijke en tastbaarder vorm aannemen, dan zou nog steeds niemand het mysterie dat daaronder verborgen lag volledig kunnen doorgronden.

Merkwaardig genoeg leek Moskou precies op de dag dat het voor mij een verre, onbereikbare droom werd, ineens te behoren tot het deel van de wereld dat mijn roman gunstig gezind was. Maar nog altijd waren er bange, nachtelijke momenten waarop ik van het ene vliegtuig op het andere moest overstappen en ik weer een nieuw visum nodig had. Wat ook bleef, was een voertuig waarmee ik gegarandeerd toegang kreeg tot plaatsen waar ik anders, zoals iemand ooit zei, zelfs met de geduchtste tank niet kon doordringen: de roman.

Dat ik niet meer om Moskou heen kon, net op het moment dat Rusland door Tirana tot vijand nummer één werd verklaard, was geen verrassing. De echte verrassing scheen te komen van Pasternak. Wat wilde hij in de stad die net onderdeel van mijn imaginaire

koninkrijk was geworden? Wat deed hij daar, op een plekje tussen wat haarlokken van een paar meisjes en enkele brieven waarin stond: 'Zei je niet dat je nog een keer terug zou komen?'

Kortom, hoe zou ik daarover kunnen schrijven zonder aan Pasternak te denken? Ieder het zijne. Hij ging gebukt onder grote zorgen, ik had hoogstens een paar vluchtige, studentikoze affaires.

Hoe meer ik mezelf ervan probeerde te overtuigen dat het niet zo moeilijk kon zijn om Pasternak buiten mijn verhaal te laten, des te moeilijker dat bleek te zijn, en op een gegeven moment besepte ik dat het onmogelijk was. Hij was daar toen alles gebeurde... Of liever gezegd: ik was daar om te studeren. Ik kon niet zeggen dat ik niets met hem te maken had, want dat hadden we allemaal. En dat zou ook altijd zo blijven, want we behoorden tot een en dezelfde grote familie, die van de schrijvers.

De familie in ruimere zin, veel meer dan het gezin alleen, was een van de grote raadsels waarvan ik als kind niets begreep. Als ik mijn grootmoeder vroeg waarom sommige mensen familie van ons waren en andere niet, deed ze eerst alsof ze me niet gehoord had, maar uiteindelijk zei ze dat het door God zo bepaald was. Ik mocht dat alleen aan niemand vertellen.

Ik kon daar met mijn verstand niet bij. Ik vond het onrechtvaardig dat wij Bakusha, die altijd een sluier droeg, als een verre nicht moesten beschouwen, maar

dat een mooi meisje als Laura Mezini, die op het gymnasium zat en zo prachtig heupwiegend kon lopen, geen familie van ons was.

‘Wat vind je van Mandelsjtam?’

Boris Pasternak zei daarop: ‘Wij zijn heel verschillend, kameraad Stalin.’ Dat antwoord ging steeds vaker rond en werd als een teken beschouwd dat hij zijn vriend aan zijn lot had overgelaten.

Maar wat vond ik van Pasternak?

Ik had ook kunnen antwoorden: ‘Wij zijn heel verschillend’, want verschillen waren er genoeg: een ander volk, een ander land, een andere tijd en een ander geloof. En natuurlijk een andere taal.

Toch behoorden we tot één familie. Daaraan viel niet te tornen. Sinds de dag waarop in Moskou de kunsten tot bloei kwamen, kon niemand meer om die stad heen en dankzij het veelkoppige monster van de familiebetrekkingen binnen de kunstwereld kon ook niemand om Pasternak heen.

Zonder dat ik er iets aan kon doen, was het mijn lot dat ik me tussen hem en de communistische staat zou bevinden. Samen met de dichter verenigd tegen de staat. Of met de staat verenigd tegen de dichter. Of misschien als een neutraal persoon, verenigd met niemand...

Intussen was er iets gebeurd wat niemand ooit had kunnen denken: het was niet langer uitgesloten om te-

genover de Sovjetstaat stelling te nemen. Behalve als het om Pasternak ging. Nee, honderdmaal nee. Gezien vanuit Albanees standpunt toonde de Sovjetstaat zich eens te meer buitengewoon barbaars, niet door zich tegenover de dichter zo hard op te stellen, maar... juist veel te mild!

Ik zag voor mijn geestesoog een bijeenkomst van het complete, nog niet verscheurde socialistische kamp en ik hoorde de inleidende woorden: 'Kameraden, landen, communistische broederstaten, wij maken ons grote zorgen om een van onze dichters, iemand die door de bourgeoisie van de hele wereld wordt omhelsd!' Daarop volgde de vraag: 'Wat raden jullie ons aan met hem te doen?' Ik wist dat minstens twee landen, namelijk Noord-Korea en Albanië, hun antwoord al klaar hadden: 'Wat we met hem moeten doen? Dat weet iedereen. Gewoon wat we altijd doen. Een kogel door het hoofd en de zaak is gesloten.'

Het toeval wilde dat de eerste veronderstelling, namelijk dat ik tegenover de Sovjetstaat kwam te staan, niet reëel was. Maar om daaruit te concluderen dat ik vóór Pasternak zou zijn, was even irreëel.

Tegen zowel de een als de ander? Samen met de een tegen de ander? Samen met beiden? Met geen van beiden? Het was bijna om gek van te worden, zoveel mogelijkheden als er waren. Af en toe overwoog ik te kiezen voor een volstrekte neutraliteit, maar even later liet ik dat idee weer varen. Ik was een vreemde, ik was

puur toevallig in deze verwarrende geschiedenis terechtgekomen. Van mij mochten ze zich met elkaar verzoenen of elkaar naar de keel vliegen, ze mochten doen wat ze wilden, maar ik had niets meer met ze te maken. Ik was iemand anders.

De enige reactie die ik op deze manier van denken kon verwachten, was een sardonisch gelach. Het was zeker geen toeval dat ik bij deze geschiedenis betrokken was geraakt, erger nog: ik was er meer in verwickeld dan wie dan ook. Het ging om meer dan alleen familiebetrekkingen. We hadden te maken met iets gruwelijks dat op alles een macabere kroon zette. Daar, in Peredelkino, op de benedenverdieping van zijn datsja, in zijn smalle bed als in een kazerne, lag Boris (Borja) Leonidovitsj Pasternak; uitgeput door alle spanningen rond de Nobelprijs en uitgemergeld door zijn ziekte gaf hij de geest. Meer dan een halve eeuw nadat die prijs was ingesteld, werd deze Russische dichter daarvan het eerste dodelijke slachtoffer. Hij zou als bijna geen ander worden beweend – door zijn naaste familieleden en zijn kinderen, door zijn vrouw Zinaida Michajlovna, door zijn minnares Olga Ivinskaja en door eindeloos veel onbekenden. Het was mei, ik bevond me nog in Moskou en heel vaag voorvoelde ik iets van de mysterieuze band die ik in de toekomst met Pasternak zou krijgen.

De jaren verstreken en in plaats van geleidelijk te vervagen werd mijn gevoel van een zekere verbon-

denheid met Pasternak steeds sterker. Daar kon niets of niemand, hoe graag ik het ook zou willen, iets aan doen.

Ik wist lange tijd niet of het door de blonde meisjes met hun mooie ogen kwam dat ik in Moskou aan Pasternak moest denken, of dat ik naar hen keek omdat ik aan hem dacht.

Al met al was het een geschiedenis van het onmogelijke. Het was onmogelijk om nog een keer de mooie ogen en de blonde haren te zien van de meisjes die ik destijds zo enthousiast in mijn herinnering had vastgelegd. Maar dat was nog niets vergeleken met een andere onmogelijkheid, die groot en onheilspellend voor ons opdoemde. Naarmate ons land zich verder uit het socialistische kamp losmaakte, werd ons steeds nadrukkelijker voorgehouden dat we daar binnenkort voorgoed afscheid van zouden moeten nemen. Toch was het alsof alle tekenen op het tegendeel wezen, want hoe meer de tijd verstreek, des te onmogelijker dat afscheid leek te worden. Het trieste verhaal van Pasternak was niet meer dan een van de vele treurige geschiedenissen waaruit dat bleek. Doorgaans waren Moskou en Tirana bereid elkaar plat te branden, maar als het om die vervloekte schrijver ging, waren ze het roerend met elkaar eens en verkondigden ze precies hetzelfde principe: bekendheid, in gunstige of ongunstige zin, genieten jullie hier, in onze socialistische wereld. Wat betreft de wereld daarginds, aan de andere